

אייל גרוס, עמליה זיו ורז יוסף (עורכים). סקס אחר: מבחר מאמרים בלימודים להט"בים וקוויריים ישראליים. תל אביב: רסלינג. 2016. 664 עמודים

רות פרסר*

עלייתה של תאוריה להט"בית (לסביות, הומוסקסואליות, טראנסקסואליות וביסקסואליות) בישראל מבוססת על פוליטיקת זהויות, ומקדמת סדר יום מדעי הנותן ייצוג לידע שמיוצר בשוליים ומתערב באופן שבו מומשגות ומובנות קטגוריות מיניות. התפתחות זו לוותה בעלייתה של תאוריה קווירית, כזו השואפת לערער על קטגוריות זהות, להצביע על אופן כינון ולקדם סדר יום מדעי הבוחר כיצד נורמה מיוצרת, על פני סדר יום מדעי המבקש להרחיב את גבולות הנורמה כדי שתכלול קולות וסיפורים מן השוליים. האסופה סקס אחר: מבחר מאמרים בלימודים להט"בים וקוויריים ישראליים מקבצת מאמרים שמקצתם פורסמו בשנות התשעים של המאה הקודמת ורובם פורסמו בעשור הראשון של המאה הנוכחית. היא משקפת את השניות הזאת בלב השדה הצעיר מאוד של תאוריה להט"בית וקווירית מקומית. פוליטיקת הזהויות המיוצגת במונח "להט"ב", והמעבר למונח "קוויר" המבטא הגדרה כוללת של נזילות מגדרית ומינית, חוזרים על עצמם במופעים שונים שהמשותף להם הוא דיון הנע בין ביקורת ההטרנוורמטיביות ובין קריאה ומיפוי של מרחבים, חוויות, ייצוגים וגופים אנטי-נורמטיביים. דיון זה, המתקיים למעלה משלושה עשורים בצפון אמריקה, החל לשגשג בישראל בעיקר מאז שנת 2000, והוא הציר המחבר גם את מאמרי האסופה החדשה. כמו דיונים מקבילים המתקיימים בצפון הגלובלי, גם בישראל תהליך הקוויריזציה, או הנזילות של זהויות מיניות ומגדריות, מלווה בפרדוקסים; לדוגמה, התווספותן של אותיות נוספות לראשי התיבות המקוריים להט"ב, ובהן למרבה האירוניה האות ק' – קוויר – המשמשת מסמן זהותי לאנטי-זהות.

בישראל התפתח שדה הידע האקדמי הזה בתוך פרק זמן קצר. התנועה הברזומנית בין להט"ב לקוויר נוכחת באסופה זו ומאפשרת הצצה למורכבות המרתקת שבין פוליטיקה קווירית, מאבק להט"בי ושאלות של לאומיות, מיליטריזם ואתניות בהקשרם המקומי. במאמרי האסופה משתקף המתח בין ערעור על מסמני זהות ובין הזדקקות להם, בעיקר כשהם מצטלבים עם מיעוטיות אתנית, לאומית ומגדרית (לדוגמה פוליטיקה טרנסית או פוליטיקה מזרחית). המתח ניכר במיוחד באופן שבו זהות אינה בהכרח היפוכה של תאוריה קווירית אלא גורם לבחינה ולדיון בניתוח המבקש ליישם כלים קוויריים במרחב שעדיין נזקק למסמנים זהותיים.

כפי שמציינים העורכים אייל גרוס, עמליה זיו ורז יוסף, האסופה משקפת את תנופת המחקר בתחום הלימודים הלהט"ביים והקוויריים שהתפתח בישראל בעיקר מאז תחילת שנות האלפיים. חלקם פורסמו בכתבי עת ובספרים, וחלקם רואים אור לראשונה. המאמרים מייצגים שלל דיסציפלינות ומתודולוגיות, ומקובצים בחמישה שערים שכותרותיהם "מיניות ולאומיות"; "תולדות המיניות"; "אין גאווה בכיבוש"; "משטרים ומרחבים של מגדר ומיניות"; ו"זהות וייצוג". האסופה רואה אור על רקע מה שנראה כפריחה שאין לה תקדים בקבלתם של להט"ב ללב הקונצנזוס ולייצוג הנרחב שהם מקבלים בתרבות הפופולרית, הן בישראל והן בעולם. די

* אשה לאשה – מרכז מחקר פמיניסטי חיפה

לבחון את הסערה הציבורית שליוותה את התנגדות משרד הרווחה לאימוץ ילדים על ידי זוגות להט"ב ואת נוכחותם של תאים גאים במרבית המפלגות בכנסת כדי להשתכנע שנראות וקבלה של מיעוטים מגדריים ומיניים, לפחות כאלו מסוג מסוים, כלומר, להט"ב הטרונורמטיביים, קוסמופוליטיים וצרכניים, אינה שאלה אלא עובדה מוגמרת.

יתר על כן, האסופה יוצאת לאור על רקע דיון סוער בשאלת הזיקה בין תאוריה קווירית לאנטי-נורמטיביות. כמו בשדות תאורטיים שזוכים לעדנה, לפחות בפקולטות למדעי הרוח בצפון אמריקה, גם קוויריות היא זירה להתחבטות מתמדת ולמשא ומתן על גבולות השדה. כך, בשנת 2015 התעוררה סערה בקרב חוקרים קווירים סביב גיליון מיוחד של כתב העת הפמיניסטי *difference* שהוקדש לזיקה בין תאוריה קווירית לאנטי-נורמטיביות. עורכות כתב העת (Wiegman & Wilson, 2015) ביקשו לברר אם יכולה להתקיים תאוריה קווירית שאינה מחויבת בראש ובראשונה לאנטי-נורמטיביות. האם אפשר לדון בנורמה מתוך נקודת מוצא שאינה מבוססת על דיכוטומיות? שהרי, כפי שלי אדלמן (Edelman, 2004) טען, התשוקה לתאוריה (ולפוליטיקה) קווירית תובעת אתגור מתמיד, ובכלל זה אתגור תהליכי הקונויזציה של תאוריה קווירית והתמסדותה. על פי גישה זו, תאוריה קווירית היא הכול פרט להגעה לנחלה: היא תנועה מתמדת, אוטופית, ולכן לא ניתנת למימוש.

על רקע זה, סקט אחד מצליח להביא לקוראי העברית את הדילמות והשאלות שכלב השדה הקווירי באמצעות דיון בזהות, ולא בהכרח באמצעות שלילתה; באמצעות דיון בפגיעות וברחף להמשיג חיים שניתן לחיותם, וזאת לצד ביקורת אנטי-נורמטיבית; ובאמצעות ייצוג של היסטוריות להט"ב שונות בחברה ובתרבות בישראל. כפי שכתבה איב סדג'וויק (Sedgwick, 1993), קוויר הוא מהלך של חצייה שאיננה אחידה, ליניארית או חד-כיוונית. לא תמיד תנועה זו הולכת "נגד", או לפחות זה אינו הכיוון היחיד שלה. באסופה מהדהדת שאלת הפגיעות והאפשרויות הפוליטיות והאנליטיות העומדות לרשותנו בזיקה לנורמה ולהתנגדות לה, ומתוכה עולות שאלות מעניינות בנוגע להתפתחות הדיון הקווירי בישראל בתוך האקדמיה ומחוץ לה. היא משקפת את מגוון האופנים שבהם התנגדות לנורמה היא עמדה אנליטית שאיננה מוחלטת אלא טומנת בחובה דילמות ושאלות לא פתורות לגבי ה"אנטי", ופגיעות שלא רק שאי אפשר לפתור, אלא היא משמשת עמדה אסטרטגית, אם לא הכרחית, לניתוח ולפעולה קווירית.

אחת הדוגמאות המובהקות ביותר בהקשר זה היא התרומה של קבוצת כביסה שחורה לשיח הקווירי.¹ כפי שמראה עמליה זיו בפרק "לחצות את גבולות המגדר, לבגוד בגבולות הלאום: הפוליטיקה הפרפורמטיבית של כביסה שחורה", הקבוצה חרגה מפוליטיקת הזוויות שאפיינה ומאפיינת את הקהילה הלהט"בית. היא העלתה על נס את החריגות באמצעות אימוץ מתריס של סטריאוטיפים שליליים, שהעמידו את חברות הקבוצה בעמדה פגיעה הלכה למעשה. הקבוצה גם השתמשה בפגיעות היומיומית המלווה חיים קוויריים כדי לקדם פוליטיקה של הזדהות עם דיכוי העם הפלסטיני ועם קבוצות מופלות אחרות. דוגמה לכך היא הקריאה שזיו עורכת לאחת מהפגנות השמאל שבה חברות הקבוצה מגלמות עצירים פלסטינים – צועדות בטור, עיניהן מכוסות בפלנלית, ידיהן כבולות והן קשורות זו לזו בחבל ארוך. בהתבוננות מקרוב, כותבת

1 קבוצת כביסה שחורה, או "לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים ואחרות נגד הכיבוש ולמען צדק חברתי", הוקמה בשנת 2001 ופעלה במשך שנים אחדות. היא קראה לאיחוד מאבקים נגד הפטריארכיה, נגד הכיבוש ונגד הומופוביה.

זיו, ניכר שחווית הצעידה השפיעה עמוקות על הצועדות, שכן הן הקרינו תחושה של פגיעות רבה, והשימוש הייצוגי בגוף מגייס את המבצעות באורח שונה מסוגים קונבנציונליים יותר של אקטיביזם פוליטי. במילותיה של דלית באום, המצוטטת במאמר, המהלך המטעין את גופן של המבצעות בחוסר אונים, בפגיעות ובחשיפה ניזון מהחשיפה ומהפגיעות של המבצעות עצמן. אוכלוסיית היעד היא לא רק הצופים או העם הפלסטיני, אלא גם חברות הקבוצה. כלומר, המהלך הקוויירי האנטי-נורמטיבי אינו בא לידי ביטוי בכינונה של דיכוטומיה בין מי שהם מעבר לפגיעות וזהות ובין מי שהם נשאי הזהות ומושאי המבט הקוויירי, אלא בפגיעות כמהלך של סולידריות והתנגדות לסדר החברתי הקיים.

דוגמה נוספת למהלך קוויירי המבוסס על פגיעות ולא על העדרה אפשר למצוא במאמרה של עדי קונצמן "בין מחנות עבודה למצעדי גאווה: מיניות, לאומיות ומבעים ביצועיים רדופי רוחות רפאים". המאמר הן בביטויי הומופוביה בעיתונות הרוסית בישראל, ומראה כיצד מבעים אלימים פועלים לכינון שייכות הן עבור מי שמפעילים אותם והן עבור מושאיהם. גם כאן הפגיעות משמשת כאסטרטגיה פוליטית וגם ככלי לניתוח סוציולוגי קוויירי, המבקש להתחקות אחר האופנים שבהם "רוחות רפאים" של העבר הסובייטי האלים וזיכרון הגולאגים משמש במשא ומתן על שייכות בקרב מהגרים מברית המועצות לשעבר. קונצמן בוחנת את הניכוס שערכו צעירים להט"בים דוברי רוסית לעמדת הקורבן היהודי הנרדף תחת הפשיזם והקומוניזם, וקוראת אותו כאסטרטגיה להיאבק בהומופוביה בקהילתם. גם כאן, עמדת הקורבן משמשת בהיפוך כאמצעי בעל עוצמה במשא ומתן על שייכות.

גם במאמרה של יעל משעלי, "את זה היא לא קיבלה מהצד שלנו", הכותבת בוחנת את האתגוריזציה שעומדת בבסיסו של השיח הקוויירי האשכנזי, המעמיד בעמדת פגיעות כפולה את הלסבית המזרחית – הן מול הקהילה המזרחית, הרואה ביציאה מהארון בגידה במורשת המשפחתית המזרחית ואימוץ של תרבות חילונית-אשכנזית, והן במסגרות קווייריות אשכנזיות. אף שהפרקטיקה שהיא מתחקה אחריה, למשל שימוש בשפה היברידית וגבולית, מערערת על המשגות מהותניות של זהות – מינית, אתנית ומעמדית – המהלך שהיא מציגה מאתגר את הנטייה הניכרת בדיונים תאורטיים עכשוויים לעסוק בגזע, באתניות ובמיניות באופן נפרד, כפי שמציינים עורכי הספר. חייבות להודות, לאנטי-נורמטיביות יש כוח משיכה רב, וכל מהלך קוויירי, פוליטי או תאורטי, עלול לכשול ולהינגף בדיכוטומיות חדשות או ישנות. אלא שכפי שמראה האסופה סקס אחד, יש משמעות וחשיבות לחזרה, טראומטית ללא ספק ועם זאת מסקרנת, לנורמה, לפגיעות, להעדר הפתרון ולחציות החזרות ונשנות אל הזהות וממנה והלאה.

מקורות

- Edelman, Lee (2004). *No future: Queer theory and the death drive*. Durham: Duke University Press.
- Sedgwick, Eve K. (1993). *Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Wiegman, Robyn & Wilson, Elizabeth A. (2015). Introduction: Antinormativity's queer conventions. *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 26(1), 1–25.